

RELIGIILE
LUMII

Traducerea acestei cărți a fost făcută de un colectiv de traducători: Angela Pagu (capitolele Creștinismul, Catolicismul, Biserica Ortodoxă, Protestantismul), Carol Litman (capitolul Iudaismul), Rodica Buburuzan (capitolul Islamul), Bogdan Budeș (capitolele Hinduismul, Jainismul, Religia *sikh*), Dinu Luca (capitolul Budismul), Florentina Vișan (capitolele Daoismul, Confucianismul), Iulia Waniek (capitolul Șintoismul), Toader Saulea (capitolul Religiiile Africii Negre), Carmen Stoean (capitolele Exacerbarea extremismelor religioase, Spirit religios difuz, eclecticism și sincretisme).

Redactor: Marieva Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Jean Delumeau
Le fait religieux
© Librairie Arthème Fayard, 1993
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2014, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Religiile lumii / Jean Delumeau (coord.);
trad.: Angela Pagu, Carol Litman, Rodica Buburuzan, ... –
Ed. a 2-a. – București: Humanitas, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-973-50-4615-6
I. Delumeau, Jean (coord.)
II. Pagu, Angela (trad.)
III. Litman, Carol (trad.)
IV. Buburuzan, Rodica (trad.)
2(100)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

CUPRINS

PREFAȚĂ de Jean Delumeau	11
--------------------------------	----

CREȘTINISMUL

HRISTOS DIN MĂRTURISIREA DE CREDINȚĂ de Olivier Clément.	17
Primul Testament 18 Isus 21 O interpretare a Învierii 30 <i>Triduum</i> (vi- nerea, sâmbăta, duminica Paștilor) 36 Duhul Sfânt, mângâietorul 44 Unitatea în Treime 48 Elaborarea învățaturii de credință 55	
<i>BIBLIA ȘI CREȘTINISMUL</i> de Jean Baubérot	64
De la cuvânt la Sfânta Scriptură: canonul biblic 65 Interpretarea <i>Bibliei</i> 75 <i>Biblia</i> în perioada modernă 84	
EXISTENȚA CREȘTINĂ ȘI NĂDEJDEA MÂNTUIRII de Jean Rogues.	95
Omul și limitele lui 95 Mântuirea în Isus Hristos 103 Ziua de azi a mântuirii, lucrare a Duhului Sfânt 114	

CATOLICISMUL

de Jean Rogues

Ce se înțelege prin catolicism?	125
O mie de ani de „catolicism“	127
<i>Evul Mediu</i> 127 <i>Începuturile perioadei moderne</i> 129 <i>De la Revoluție la</i> <i>Primul Război Mondial</i> 133	
Două mari trăsături ale catolicismului	135
<i>O antropologie „optimistă“</i> 135 <i>O structură a Bisericii care garantează păș-</i> <i>trarea celor dintru început</i> 140	
Conciliul din secolul XX și viitorul	144
<i>Conciliul Vatican II</i> 144	

BISERICA ORTODOXĂ

de Olivier Clément

SCURTĂ ISTORIE... ..	150
<i>Moștenirea patristică</i> 150 <i>Trăsătura bizantină</i> 151 <i>Din secolul al XV-lea până</i> <i>în secolul al XVII-lea: Evul Mediu ortodox</i> 153 <i>Primenirea filocalică</i> 154	

<i>Europa de Sud-Est în secolul al XIX-lea</i>	155	<i>Rusia până în 1917</i>	156	<i>Dostoievski și filozofia religioasă</i>	157	<i>Misiunea și Orientul Mijlociu până în 1917</i>	158
<i>Marea încercare (de la 1917 până la Perestroika)</i>	159	<i>Diaspora și sinteza neo-patristică</i>	160	<i>După căderea comunismului</i>	162		
Aspecte ale ortodoxiei							164
<i>Sensul Bisericii</i>	164	<i>Rugăciunea lui Isus sau rugăciunea inimii</i>	166	<i>În centrul comuniunii sfinților: Maica lui Dumnezeu</i>	169	<i>Biserica, statul, națiunea</i>	170
<i>Sensul iubirii</i>	174						

PROTESTANTISMUL

de Jean Baubérot

Câteva mari etape ale istoriei sale							180
<i>Reforma</i>	180	<i>Războiul de Treizeci de Ani</i>	182	<i>Revoluțiile din Anglia</i>	183	<i>Edictul de la Nantes și revocarea lui</i>	184
<i>America engleză</i>	185	<i>Misiunile</i>	186	<i>Ecumenismul</i>	187		
Unitatea și diversitatea familiei protestante							189
<i>Marile caracteristici protestante</i>	189	<i>Principalele componente ale protestantismului</i>	195				

IUDAISMUL

de Maurice-Ruben Hayoun

Două mii de ani de exil							206
Marile texte ale tradiției							207
Principiile credinței							210
<i>Dumnezeu și providența</i>	210	<i>Creația</i>	215	<i>Creația și gândirea cabalistică</i>	219	<i>Miracolele</i>	221
<i>Esența Torei</i>	222	<i>Omul</i>	225	<i>Viața de Apoi</i>	227	<i>Învierea morților</i>	228
<i>Iudaismul și dogmele</i>	229	<i>Căința și iertarea</i>	231				
Practici și rituri							233
<i>Cum devii evreu</i>	234	<i>Rugăciunile</i>	237	<i>Dragostea și căsătoria</i>	242	<i>Interdicțiile</i>	244
<i>Sărbători, petreceri și doliu</i>	245						
Religie și societate							248
<i>Iudaism și etică</i>	249						
Renașterea evreiască							252

ISLAMUL

de Azzedine Guellouz

Dogmă și credință							259
<i>„Nu există Dumnezeu afară de Dumnezeu“</i>	259	<i>Mahomed este trimisul lui Dumnezeu</i>	269				
A-i succeda profetului?							275
Diversele ramuri ale islamului: sunniți, kharijiți și šiiti							279
<i>Predominanța sunnismului</i>	279	<i>Kharijiții: specificitate și dinamism</i>	280				
<i>Varietatea diferitelor ramuri ale šiismului</i>	280						

Izvoare și fundamente.	286
<i>Școlile</i> 287 <i>Coranul</i> 292	
Viața religioasă: „stâlpii islamului“	298
<i>Profesiunea de credință</i> 299 <i>Rugăciunea</i> 301 <i>Dania</i> 308 <i>Postul</i> 311	
<i>Pelerinajul</i> 318 <i>Sursa obligației</i> 318 <i>O ceremonie simplă, dar precisă</i> 320	
Religie și societate	326
<i>Importanța istoriei</i> 327 <i>Cartea și numai Cartea...</i> , dar toată <i>Cartea</i> 329 <i>Religie și politică</i> 332 <i>Deontologia dialogului</i> 334 <i>Cheia de boltă a moralei: al-'i ḥsān</i> 336	

HINDUISMUL

de Michel Hulin și Lakshmi Kapani

Dogme și credințe	341
<i>Textele religioase de bază</i> 341 <i>Divinul și zeii</i> 344 <i>Marile figuri divine</i> 349	
<i>Dharma și instituția Renunțării</i> 351 <i>Scopuri ale omului și stadii ale vieții</i> 355	
<i>Creația și vârstele lumii</i> 358 <i>Transmigrația sufletelor</i> 360	
Trăsături specifice ale religiei hinduiste.	363
Viața religioasă	374
<i>Inițiere în religia hinduistă</i> 374 <i>Transmiterea mesajului religios</i> 375 <i>Îndatoririle religioase</i> 377 <i>Anul liturgic</i> 381 <i>Sărbători și pelerinaje</i> 382	
Locul femeii în societatea indiană.	392
Religia ca mângâiere sufletească	404
Religie și politică	410

JAINISMUL

de Michel Hulin

RELIGIA SIKH

de Lakshmi Kapani

Ce este un <i>sikh</i> ?	421
Viața și învățătura lui guru Nānak	422
Cei nouă succesori	425
Ritualul inițiativ	426
Cei cinci <i>k</i>	426
Gurdvārā	427
Sărbătorile	429
Religie și politică	429

BUDISMUL

ISTORIE ȘI FUNDAMENTE de Jean-Noël Robert	433
Întemeietorul	436
Doctrinile fundamentale	441
Primii pași în istorie și scripturile canonice.	444
<i>Întreitul coș</i> 445	

BUDISMUL ÎN ȚĂRILE THERAVĀDA de Mōhan Wijayaratna.	447
Bazele doctrinei	447
<i>O religie nonteistă</i> 447 <i>Concepția asupra lumii și ființelor vii</i> 450 <i>Cele patru Nobile</i>	
<i>Adevăruri</i> 453 <i>Legea kamma-lor (în sanscrită: karman)</i> 455 <i>Binele și răul</i> 458	
Budismul și societatea	462
<i>Laicii și cei care au renunțat la lume</i> 462 <i>Cele „trei giuvaiere“</i> 465 <i>Credințele</i>	
<i>populare</i> 467 <i>Toleranța religioasă și nonviolența</i> 471 <i>Budismul și politica</i> 477	
MARELE VEHICUL ÎN INDIA ȘI ÎN EXTREMUL ORIENT	
de Jean-Noël Robert.	480
Nașterea Marelui Vehicul.	482
<i>Limba</i> 484 <i>Învățăturile mahāyānei</i> 485 <i>Tantrismul</i> 492	
Mahāyāna în afara Indiei	496
<i>Budismul în Japonia</i> 497 <i>Budismul în Tibet</i> 501 <i>Perspective</i> 505	

DAOISMUL

de Kristofer Schipper

Ideile directoare	513
<i>Abordarea lui Dao: cosmogonie și cosmologie</i> 513 <i>Textele</i> 518 <i>Destinul omu-</i>	
<i>lui</i> 525 <i>Libertatea</i> 526 <i>Țara și sfinții</i> 529	
Viața religioasă.	533
<i>Comunitatea</i> 533 <i>Intrarea în spațiul religios</i> 536 <i>Maestrii sacerdoți și ritualul</i>	
<i>lor</i> 538 <i>Practica individuală</i> 543 <i>Templele</i> 545 <i>China dintotdeauna</i> 548	

CONFUCIANISMUL

de Léon Vandermeersch

Este confucianismul o religie?.	554
Ritualizarea confucianistă a practicilor religioase	557
Cosmologizarea supranaturalului prin știința divinatorie	560
Neoconfucianismul și Rațiunea Cerului.	568
Religia confucianistă astăzi	577

ȘINTOISMUL

REPERE ISTORICE ȘI SITUAȚIA ACTUALĂ

de Jean-Pierre Berthon	584
<i>Shintō, „religia de dinaintea religiei“</i> 584	
Coexistența șintoismului cu budismul	585
Șintoismul ca religie națională	587
Șintoismul astăzi	588
ȘINTOISMUL, RELIGIE ETNICĂ ÎN JAPONIA	
de Masanori Toki.	590
Diferitele tipuri de șintoism	590
<i>Șintoismul ceremonial</i> 590 <i>Șintoismul doctrinar</i> 591	
Doctrina șintoismului	593

Dogmele <i>shintō</i>	596
<i>Concepția despre lume</i> 597 <i>Concepția despre om</i> 598 <i>Concepția despre natură</i> 599	
Sanctuarele	600
Sărbători și ritualuri	602
<i>Sărbători și ritualuri așa-zis „regulate“</i> 602 <i>Ritualurile vieții umane</i> 606	
<i>Semnificația ritualurilor numite harae</i> 608	

RELIGIILE AFRICII NEGRE

de Issiaka-Prospér Laleye

Crearea lumii	615
Crearea zeilor și a omului	620
<i>Crearea zeilor Dogon</i> 620 <i>Zeii Yoruba</i> 622 <i>Crearea oamenilor conform mitului Dogon</i> 624 <i>Crearea oamenilor conform mitului Yoruba</i> 626	
Ființa supremă, Dumnezeu	626
<i>Atribute ale Ființei Supreme</i> 627 <i>Cultul Ființei Supreme</i> 630	
Statutul ființei umane	632
<i>Omul ca persoană</i> 632 <i>Omul ca ființă vie</i> 638 <i>Omul-persoană african și liberul-arbitru</i> 640	
Binele și răul, greșeala, păcatul, ispășirea sau răscumpărarea	641
<i>Răul la începuturile creației</i> 641 <i>Moartea ca rău la originile vieții</i> 643 <i>Răul ca greșeală și păcat în dinamica persoanei</i> 644 <i>Greșeala sau păcatul, răscumpărarea și împăcarea</i> 648	
Cultul	652
<i>Zeii în chip de creaturi ale Ființei Supreme</i> 652 <i>Divinitățile ca operă a cunoașterii</i> 653 <i>Divinitățile ca fiice ale cuvântului</i> 654 <i>Cultul divinităților, sacrificiul</i> 658	
Ancestralizarea, o sanctificare?	663
<i>Viață bună și moarte bună</i> 664 <i>Funeraliile</i> 664 <i>Ancestralizarea</i> 664 <i>Cultul strămoșilor</i> 666	
Rolul femeii	667
<i>Femeia în momentul creației</i> 667 <i>Femeia, sexualitatea și procrearea</i> 668	
<i>Femeia și maternitatea</i> 670	
Religiile africane și dezvoltarea	671
Religiile africane și știința	673
Viitorul religiilor negro-africane	676

EXACERBAREA EXTREMISMELOR

RELIGIOASE ÎN LUME

de Henri Tincq

Creștinism: pentecostalism protestant și integrism catolic	682
<i>Influența evanghelică și pentecostală</i> 683 <i>Cearta modernistă în Biserica Catolică</i> 684	

Islam: <i>Coranul împotriva puterii</i>	689
<i>Sursele islamismului musulman</i> 691 <i>Cele trei mari etape ale reislamizării</i> 694	
Iudaismul: afirmarea ultraradiționaliştilor în Israel	697
<i>Influența partidelor religioase</i> 698	
Hinduismul: întoarcerea vechilor demoni	700
Încercare de interpretare.	701
<i>Trei tipuri de ruptură</i> 703	

SPIRIT RELIGIOS DIFUZ, ECLECTISM ȘI SINCRETISME

de Françoise Champion

De la declinul religiilor instituite la „improvizație“	707
<i>Răscrucea anilor '70</i> 707 <i>Polarizarea scenei religioase în jurul a două tendințe opuse</i> 709 <i>Răspândirea creștinismului</i> 709	
Religie difuză și religie „à la carte“	710
<i>În domeniul creștinismului</i> 710 <i>Spirit religios difuz și religiozități paralele</i> 714	
Noile religiozități mistico-ezoterice:	
o descompunere a spiritului religios	720
<i>Antecedente istorice</i> 720 <i>„Religie mistică“ și „religie populară“</i> 723 <i>O situație religioasă inedită</i> 724	
Dincolo de societățile occidentale.	727
<i>Sincretismul sub toate aspectele</i> 727 <i>Exemplul Japoniei</i> 728 <i>Exemplul Braziliei</i> 729 <i>Exemplul Africii Negre</i> 730 <i>Despre mondializarea anumitor tendințe religioase</i> 731	
MESAJ (Jean Delumeau)	737

PREFAȚĂ

de Jean Delumeau

Dostoievski se amuza pe seama științivilor din vremea sa, care credeau că Universul poate fi considerat un „palat de cristal“ de unde a dispărut orice urmă de mister. Astăzi știm că, pe măsură ce știința progresează, zona de umbră din jurul cunoștințelor noastre devine tot mai mare. Optimismul raționalist ține de domeniul trecutului. Dar – altă latură a situației prezente – asistăm, îndeosebi în Occident, la o diversificare a punctelor noastre de referință, la o clătinare a sistemelor de valori, la o punere în discuție a credințelor tradiționale. Căile noastre se încălcesc, reperatele se șterg, certitudinile nu mai sunt ferme. Oare agnosticismul va fi religia de mâine? Sau ne vom refugia, în disperare de cauză, în cetății doctrinale apărute de oameni înarmați?

Lucrarea de față ia în considerare acest context de întrebări și angoasă spirituală. Nu pretinde să aducă unul sau mai multe răspunsuri, ci, poate – este speranța noastră, a celor care am alcătuit-o –, să sugereze o metodă și să deschidă un drum. Asta nu duce la un ecumenism facil. Nu acesta este scopul nostru. Vrem, în schimb, să facilităm, la credincioșii din diferite religii ale lumii, dialogul și capacitatea de a-l asculta și pe celălalt. Asta înseamnă că nu este vorba de o carte neutră. Fie-mi permis să propun un ghid de lectură pentru a oferi un mod de abordare a cărții.

Primul punct: lucrarea nu este un catalog plin cu cifre, procentaje și hărți care se referă la marile religii. Există deja lucrări excelente de acest gen. Pentru noi important a fost să prezentăm publicului esența fiecărei religii și să-i punem în lumină bogăția spirituală. Cartea noastră poate fi, prin urmare, comparată cu o masă rotundă unde fiecare se află pe picior de egalitate cu partenerii săi. Toți iau cuvântul fie ca reprezentanți ai religiei la care aderă, fie ca specialiști calificați în acel domeniu. Indiferent de poziția lor, ei își propun religia cu înțelegere, încercând să transmită ceea ce are ea mai bun. De aceea spunem că lucrarea nu e „neutră“. Convingerea noastră a fost dublată de fervoare, dar și de capacitatea de a-l asculta pe celălalt cu bunăvoință. În anumite privințe părerile pot deci să fie diferite, poate chiar contradictorii.

Trebuia totuși să ținem seama de conjunctura religioasă actuală, caracterizată de două lucruri aparent opuse care îi nedumeresc pe contemporanii noștri:

pe de-o parte, nebuloasa de credințe difuze, tendința spre sincretism, atracția pentru ezoterism care par să aibă azi mare succes în Occident; pe de altă parte, revenirea la integrismul agresiv care se accentuează sub ochii noștri în interiorul majorității religiilor. Aceste două mari tendințe necesitau considerațiile atente a doi specialiști în sociologia religioasă, care intervin, la rândul lor, în carte, după purtătorii de cuvânt ai diferitelor spiritualități. După aceea, cititorul va trage concluziile pentru el singur. Nu este de căderea noastră s-o facem pentru el. În aceste câteva rânduri de introducere aș vrea să-l pregătesc pe cititor pentru o dezrădăcinare care, pe parcursul acestei călătorii în jurul Pământului, îl va marca în mod deosebit, fie că este de obârșie din Vest, din Est sau din Sud. Trecând de la un autor la altul, el va descoperi mai întâi mari diferențe de ton și de accent. Editorul și coordonatorul lucrării nu au vrut să intervină în acest sens. Ei au lăsat fiecare autor să-și urmeze ritmul propriu, să-și aleagă limbajul potrivit, să se exprime cu ajutorul categoriilor care-i sunt familiare. Un autor poate fi mai didactic, un altul – mai inspirat. Am preferat diversitatea, căci scopul nostru era și acela de a pune în evidență, plecând de la un respect reciproc, varietatea demersurilor religioase.

Cititorul trebuie să se aștepte de asemenea să vadă cum se vor năruți anumite certitudini prea repede acreditate. Aflăm cu oarecare uimire că englezii au fost aceia care au creat cuvântul „hinduism“ în 1830 și că termenul „confucianism“ nici nu există în chineză. Autorul capitolului despre Biserica Catolică insistă asupra unei „antropologii optimiste“ a creștinismului, în totală ruptură cu imaginea în tonuri sumbre despre om creionată în Occident de augustinism. Reprezentantul iudaismului se întrebă asupra absenței lui Dumnezeu în momentele dramei de la Auschwitz. Lectura pe care un musulman pios o face aici *Coranului* ne va surprinde pe mulți dintre noi. În acest capitol *Jihād* este tradus prin „emulație în efort“ și sub pana acestui autor putem citi că „ideea de a face din divergențele de opinie religioasă un delict nu ar putea fi sugerată de lectura nici unui pasaj din *Coran*“. Cât despre specialistul în religii africane, el demonstrează de-a lungul contribuției sale că „monoteismul este de când există Africa“ și că misionarii s-au înșelat în privința diavolului african. Lucrarea noastră comună își trage, cred, valoarea din aceste repuneri în discuție și reevaluări fără de care orice dialog adevărat între religii ar fi de la bun început condamnat.

Totuși este un dialog dificil, pentru că pune față în față religii ale Cărții și religii care nu au o „carte“. Într-un caz există sfinți, preoți, călugări; în celălalt, aceștia lipsesc. Într-un caz toată lumea aspiră la mântuirea individuală, cu toate că această preocupare nu este nici pe departe universală. Cât despre budism, el propovăduiește că totul este o iluzie, în vreme ce pentru daoism totul este real.

În aceste condiții ceea ce facem noi poate părea altfel decât disonant? Dar de ce am încercat să facem așa ceva? Răspunsul este că, dincolo de orice religie, există omul religios din toate timpurile și al tuturor civilizațiilor. Pelerinajele, procesiunile, lumina lumânărilor, postul și rugăciunea, dar și cântecele și sărbătorile depășesc și transcend toate credințele. Omul are nevoie de rituri; aceste liturghii îi permit să pătrundă în spațiul sacralului, care se va afla întotdeauna dincolo de spațiul închis al științei. Acest spațiu al sacralului este locul unde omul se descoperă mai mare decât este și unde găsește atât ordinea universală, cât și rațiuni de a trăi. Diferitele religii ale lumii, fiecare în limbajul ei, exaltă înțelepciunea și înțelegerea, sinceritatea și omenia, sfințenia și umilinta; valori comune prețioase a căror dispariție n-ar dori-o nimeni.

Va exista oare, într-o zi, o religie a omenirii, așa cum sperau romanticii în secolul al XIX-lea? Nimeni nu poate ști. Dar suntem datori să schițăm, unii către alții, demersuri de apropiere. În 1812 călugării budiști au facilitat traducerea *Bibliei* în singaleză și au oferit ospitalitate misionarilor protestanți. În vremurile noastre Maica Tereza s-a rugat astfel într-un templu jainist din Digambar: „O, Doamne, fă să nu aduc niciodată suferință unei ființe vii [...], să am un simțământ de prietenie pentru toate viețuitoarele lumii. Fie ca izvorul înțelegerii să țâșnească întotdeauna din inima mea către cei care agonizează și suferă [...]! Fie ca dragostea reciprocă să înflorească în lume!“

Religiile lumii se înscrie în linia acestui mod de a gândi. Și prin aceasta reface legăturile cu o tradiție umanistă. În secolul al XVI-lea, în India, împăratul Akbar (mort în 1605) a construit o „casă a culturilor“ unde puteau să se exprime reprezentanții ai tuturor credințelor. Mai înainte – în Occident – Raymundus Lullus, iar apoi Nicolaus Cusanus și Guillaume Postel pledaseră pentru înțelegere, înainte de toate între creștini, dar și între creștini, evrei și musulmani și, în sfârșit, între discipolii religiilor Cărții și credincioșii din alte religii. Nicolaus Cusanus scria în *De pace fidei*: „Ce altceva își dorește o ființă vie decât să trăiască în continuare? Ce-și dorește cel care există, dacă nu să-și continue existența? Tu (Dumnezeule), tu ești acela care dai viața și existența. Tu ești acela pe care-l căutăm pe diferite căi și prin diferite rituri și care ești numit cu diferite nume, căci, în esență, tu rămâi necunoscut de nimeni și inefabil.“

Este deci evident că nu a fost ușor să citești atent, să pui alături și în armonie cele cincisprezece contribuții scrise de autori de pe trei continente. Agnès Fontaine a făcut-o cu obișnuita-i dăruire și cu o încredere de nezdruccinat în succesul încercării noastre. Ea este de fapt al șaisprezecelea coautor al cărții. Îi exprim întreaga mea recunoștință.

CREȘTINISMUL

Se vorbește, în mod curent, despre religia ortodoxă, despre religia catolică, despre religia protestantă. În realitate, fundamental, există CREȘTINISMUL. Diferențele dintre familiile creștine, chiar dacă au determinat unele rupturi, nu impietează asupra unității creștinismului. De aici concepția și titlul acestui articol. Deși aparținem fiecare uneia din cele trei mari familii creștine, l-am elaborat împreună, obiectivul nostru fiind să evidențiem ce este creștinismul în unitatea lui profundă și, în același timp, diferențele, discordante uneori, ale realizărilor sale istorice.

Mai întâi este expus, în trei capitole, fondul comun al credinței creștine. Primul capitol tratează izvoarele sale: Hristos și primele mărturisiri de credință. Al doilea capitol prezintă esențialul despre Sfânta Scriptură. Al treilea capitol vorbește de concepția despre om și despre mântuire. Desigur, sunt destule pagini care poartă pecetea apartenenței profesionale a autorului lor, dar am vrut să prezentăm aici realitatea care ne este comună.

Celelalte trei capitole descriu particularitățile fiecărei confesiuni creștine, referitoare atât la istoria lor, cât și la experiența spirituală și la convingerile cărora le stau ele mărturie.

O. C. J. B., J. R.

HRISTOS DIN MĂRTURISIREA DE CREDINȚĂ

de Olivier Clément

Creștinismul înseamnă Isus, în care creștinii îl recunosc pe Hristos, adică pe „Mesia“, Uns al Duhului Sfânt, Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, Dumnezeu însuși care a luat trup:

Ce era de la început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mâinile noastre au pipăit despre Cuvântul vieții, aceea vă vestim. Și viața s-a arătat și am văzut-o și mărturisim și vă vestim viața de veci, care era la Tatăl și s-a arătat nouă (1 Ioan 1, 1–2)*.

Dumnezeu este transcendent în așa măsură, încât a putut transcende însăși transcendența sa pentru a veni până la noi. Istoria unirilor succesive pe care le prezintă *Biblia* – unirea lui Adam, Noe, Avraam, Moise – culminează și se desăvârșește în unirea totală, în Hristos, a dumnezeiescului cu omenescul, „fără să se confunde și fără să se împartă“. Isus este unul dintre noi, el aparține total condiției umane, este o individualitate concretă, dar, în același timp, este Cuvântul care poartă în sine lumea. „Pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute [...]. Toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decât toate“, scrie Sfântul Apostol Pavel (Col. 1, 16–17). În El, chipul consubstanțial al Tatălui – „Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl“, zice Isus (Ioan 14, 9) –, fiecare om este „după chipul“ lui Dumnezeu (Fac. 1, 27).

Miezul „Bunei Vestiri“ – acesta este sensul cuvântului „Evanghelie“ –, pe care o proclamă, către anul 30 d.Hr., apostolii aleși și formați de Isus (apostol înseamnă „trimis“), este vestirea morții și învierii lui: Dumnezeu devenit om se întrupează cu noi în moarte, în toate formele de moarte, pentru a învinge negativitatea lor și pentru a le transforma în „paște“, în „trecere“ spre o viață și o libertate pe care putem, încă din timpul existenței noastre pe pământ, să le întrezărim și uneori să le dobândim.

* Traducerea citatelor din *Biblie*, pentru toată lucrarea, a fost preluată din *Biblia* publicată de Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988 (n. tr.).

La început deci, mărturia apostolilor – iluminați de Duhul Cincizecimii nu numai în lumea lor, ci și în toate comunitățile fondate de ei – a avut în centrul ei Taina Crucii și a Paștilor, a crucii pascale dătătoare de viață, „singura cunoscătoare a teologiei“, după cum vor spune mai târziu Sfinții Părinți. La misterul acesta se referă aproape în întregime epistolele apostolice. În Evangheliile, povestirea Patimilor ocupă un loc atât de important, încât au putut fi numite „povestiri ale patimilor cu introducere detaliată“. Pe Isus, „începătorul Vieții, ai cărui martori suntem noi, [...] Dumnezeu L-a înviat din morți“, spune Petru în Faptele Sfinților Apostoli (Fapt. 3, 15). Pentru tradiția creștină primară, Isus nu este un personaj de altădată; este cel înviat, prezent mereu în Duhul Sfânt și care poartă în sine, scoțându-i din neant, toți oamenii și întregul Univers. Primele comunități au înțeles istoria lui Isus – și pe aceea a umanității, și devenirea cosmosului – plecând de la acest sfârșit, care este un început nemaiauzit. Principiul, Tatăl, dă. Hristos iartă*, adică face din nou. Duhul, Suflul Sfânt, în această deschidere fără limite, îi redă omului vocația sa de „creator creat“. Grupul amăgit și împrăștiat al discipolilor s-a reconstituit în Biserică, nu numai în jurul Celui înviat, ci *in el*, sălașul Duhului Sfânt.

PRIMUL TESTAMENT

Pentru religiile arhaice, ca și pentru India, nu există vreo diferență între divin și Univers. Universul este „teofanic“. Omul, „cosmizându-se“, se topește într-un divin impersonal.

Biblia face cunoscut misterul creației: Dumnezeu este Celălalt care voiește lumea și care o poartă în înțelepciunea sa. Totul este creat „din nimic“, nu pentru că acesta ar fi „ceva“, ci fiindcă o creatură nu are existență decât prin voia iubitoare a lui Dumnezeu, care o face depărtată, diferită, și totuși în relație cu El. Totul este creat printr-un „Eu sunt“ care îl transcende, dar care îi zice omului „tu“. „Eu sunt“ al transcendenței în cel mai înalt grad, pe care Isus o va lua și și-o va însuși. Hristos, Fiul Întrupat, este Celălalt din Unul al cărui Duh sălășluiește în el și care ni se împărtășește ca să ne unească diversificându-ne. La începutul secolului al VI-lea, Dionisie Pseudo-Areopagitul spune că Dumnezeu „dincolo de Dumnezeu“, în mod antinomic Unitate și Trinitate, împărtășește oamenilor unitatea și diversitatea: nici contopire asiatică, nici separație individualistă, nici dragoste fără libertate, nici libertate fără dragoste, ci persoana în comuniune.

* Joc de cuvinte în limba franceză, *donner*, „a da“, *pardonner* (scris în textul original *par-donner*), „a ierta“ (n. tr.).

Astfel, primul Testament nu este numai istoria intervențiilor divine, ci și aceea a acceptărilor sau a refuzului omului. Decelăm, departe de orice meta-fizică spațială în surplombă a „eternului prezent“, o istorie a lui Dumnezeu, a așteptării lui, a decepțiilor lui, a supărărilor lui, a dojenirilor lui, a împlinirilor lui. Mântuirea se apropie sau se depărtează după cum omul este pregătit sau nu să o primească. „Momentul“ Hristos, *kairós*-ul său, nu depinde numai de hotărârea dumnezeiască, ci și de voința umană. Va fi nevoie nu numai de Buna Vestire, ci și de acceptarea lucidă a Mariei, pentru ca tragedia libertății umane să se lămurească. Între Dumnezeu și om, dragostea este o luptă. Dumnezeu vrea un popor „cu fruntea neplecată“, care să-l înfrunte și care să nu adere la el decât într-o dificilă libertate. Tot astfel Iacov devine Israel pentru că „te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și ai ieșit biruitor“ (Fac. 32, 28).

Iar patriarhii se fac popor și, când acest popor este în captivitate în Egipt, Dumnezeu face să apară Moise – care la început luptă, se revoltă – ca să-l scoată din robie. Trecerea Mării Roșii – prefigurare a botezului – arată că Dumnezeu este acela care eliberează, care dă drumul: tot atâtea verbe care se vor înscrie în chiar numele de Isus: *Ieșua*, „Dumnezeu mântuiește“. Ieșirea devine „un gest permanent al lui Dumnezeu“¹, până la Ieșirea definitivă prin apele morții, în misterul Crucii și al Învierii: atunci când Dumnezeu nu mai salvează un popor zdrobindu-i dușmanii, ci salvează întreaga omenire acceptând El însuși moartea.

Pe Sinai, sau mai degrabă la Horeb-Sinai, Dumnezeu, în mijlocul focului de pe munte, se revelează inaccesibil: „Sunt ceea ce sunt.“ Dar imediat El dă *Tora*, legea unui legământ fundamental. Întregul sens al Decalogului constă în dublul refuz al idolatriei și al păcatului: acceptarea Distanței în care se mistuie idolii, consimțământ pentru Prezența care se înscrie în respectul față de celălalt, față de oaspete, reprezentare a Celuilalt, așa cum a fost în fața stelarului de la Mamvri.

În afară de această temă globală a Legământului, trei figuri anunță întruparea Cuvântului: aceea a regelui mesianic, a Slujitorului care suferă și a Fiului Omului. Mitul regal, care în Egipt îl identifica pe rege cu dumnezeirea, a fost mai întâi respins, apoi profund transformat, în Israel. Dumnezeu singur este Rege și profetul Samuel se scandalizează atunci când poporul cere un rege dintre oameni, ca să fie la fel cu celelalte popoare. Până la urmă, regele va fi doar slujitorul lui Dumnezeu, al Cuvântului său, chiar dacă le primește prin intermediul unui profet, precum Saul, sau dacă apare el însuși ca un inspirat, ca David. De altfel, regele nu este acela care îl reprezintă pe Dumnezeu în fața poporului, ci reprezintă poporul în fața lui Dumnezeu. În această calitate el

1. Jacques Guillet, *Thèmes bibliques*, Paris, Aubier, 1951, pp. 10–11.

primește ungera Sfântului Duh, este *uns, messia*. Încetul cu încetul, trecând printr-o istorie tragică, a crescut așteptarea unui rege mesianic care să înfrângă forțele răului și să instaureze domnia lui Dumnezeu. Cea mai răspândită viziune a lui Mesia, în vremea lui Isus, era aceea a noului David însărcinat cu restaurarea regatului lui Israel.

Or, în Deutero-Isaia, la capitolele 42, 49, 50 până la 53, apare în contrast figura Slujitorului care suferă, care mântuiește lumea prin umilința de bună-voie și plină de credință la care s-a supus:

Nu avea nici chip, nici frumusețe, ca să ne uităm la El [...]. Disprețuit era și cel din urmă dintre oameni; om al durerilor [...]. Dar El a luat asupra-Și durerile noastre și cu suferințele noastre S-a împovărat [...]. Chinuit a fost, dar S-a supus și nu Și-a deschis gura Sa; ca un miel spre junghiere s-a dus [...]. Și-a dat suflul Său spre moarte și cu cei făcători de rele a fost numărat. Că El a purtat fărădelegile multora și pentru cei păcătoși Și-a dat viața.

Meditând la aceste texte, adăugate profețiilor din capitolele 7 și 9 din Isaia, în special în traducerea *Septuagintei*² – „Fecioara va lua în pântece și va naște fiu“ –, creștinii au putut vedea în cartea lui Isaia o „a cincea Evanghelie“.

Cartea lui Daniel aparține deja genului apocaliptic și constituie o adevărată filozofie a istoriei, din care descrie în mod simbolic *kairoî*, momentele providențiale. Or în capitolul 7 apare figura Fiului Omului – o expresie pe care Isus și-o va atribui pentru că îi plăcea. Fiul Omului este Omul ceresc și te gândești la acea „înfățișare“, care „semăna cu chipul omenesc“, pe care o vede Iezechiel în inima lui Dumnezeu (Iez. 1, 26 și urm.). Fiul arhetip al omului? ar putea întreba creștinii. Orice ar fi, Fiul Omului, pe care-l așteptau anumite medii evreiești (acelea care au provocat înmulțirea apocalipselor intertestamentare), avea într-adevăr un aspect suprapământesc, universalist, cosmic, în perspectiva Judecării de Apoi și a Împărăției lui Dumnezeu. Mai mult chiar decât Slujitorul care suferă, Fiul Omului desemnează o existență înglobantă, în comuniune personală și colectivă în același timp, pentru că Daniel îl identifică cu „sfinții Celui din Prea Înalt“ (Dan. 7, 18 și urm.).

Astfel, în ajunul întrupării, s-a definitivat o așteptare care este deja o prezență în devenire. Așteptare și prezență pe care nu o pot fixa, epuiza nici Templul din piatră, nici Pământul Făgăduinței, căci acestea nu au încetat să se interiorizeze și să se universalizeze. Este *Șehina* – în ebraică –, prezență ca sub un cort, aluzie la cortul întrunirilor începuturilor, care își schimba mereu locul. Lumină care se estompează, luminițe în exil, pe care le va aduna Fiul

2. Așa se numește traducerea în grecește a *Bibliei*, realizată la Alexandria, între secolele al IV-lea și al II-lea î.Hr.

Omului într-o imensă *beraka*. *Berakot*-urile de pe masă anunță euharistia și prologul Sfântului Ioan va asemăna Cuvântul întrupat cu *Șehina*, spunând – consonanța este frapantă – că acela *ekénosen* – și-a ridicat cortul – printre noi.

Totuși, aceste feluri diferite de așteptare nu coincideau nici pe departe unele cu altele: era o mare distanță între figura unui Mesia național, politico-religios și aceea a Fiului Omului, universal și ultim. Tema Fiului Omului ca Slujitor smerit era străină iudaismului, de unde și sminteala lui Petru când Isus i-a anunțat răstignirea sa (Mat. 16, 22).

Scriptura rămânea deci, cum spuneau Părinții greci, *kryptographía*, scriptura tainei, și *skiagraphía*, scriptura întunericului, întuneric din care iese lumina. Cuvântul trebuia să se dezvăluie în afara Cărții pentru ca sensul lui să fie pe deplin revelat.

ISUS

Isus este fiul poporului Legământului și al Făgăduinței, dar trece dincolo de aceste limite pentru a se adresa omenirii. Dintre cele două genealogii pe care le prezintă Evangheliile, aceea a lui Matei plasează punctul său de plecare la Abraham, care „l-a născut pe Isaac“, dar Evanghelia după Luca ajunge până la Adam, „fiul lui Dumnezeu“. Ioan desemnează un „început“ veșnic: „La început era Cuvântul [...] și Dumnezeu era Cuvântul [...] și Cuvântul S-a făcut trup.“ Matei și Luca ne spun că mama lui Isus, Maria, l-a născut Fecioară fiind, de la Duhul Sfânt. Prin intervenția transcendenței este astfel rupt lanțul nașterilor spre moarte. Apare cineva Viu, în întregime viu, capabil să aducă Viața chiar și în moarte, pe care nu o va suporta ca pe un destin, ci și-o va asuma de bunăvoie.

Isus se naște necunoscut, într-o ieszle, la Betleem, în Iudeea, unde este rege Irod, sub protectorat roman. El crește în „Galilea neamurilor“, la Nazaret, până la treizeci de ani. Iosif, tatăl său adoptiv, este tâmplar, dar aparține seminției lui David. Din această lungă „viață ascunsă“ nu știm nimic; doar o fugă plină de înțeleșuri, la doisprezece ani, la Templul din Ierusalim, unde Isus se întreține cu învățătorii Legii, spunându-i deja lui Dumnezeu „Tatăl Meu“, atunci când răspunde reproșurilor Mariei (Luc. 2, 41–50). Mai târziu, în fața discipolilor Săi, El va uni și va face distincție între „Tatăl *meu* și Tatăl *vostru*“. Conștiința omenească a lui Isus se deschide încetul cu încetul – se pare – spre desăvârșirea care constituie fondul ființei sale: „Și Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vârsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni“ (Luc. 2, 52). Printr-o mișcare inversă, divinitatea va lua treptat în el dimensiunea decăderii umane, până la strigătul disperat de pe Cruce.